

**РЕЧНИК СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ
И НАРОДНОГ ЈЕЗИКА, књига XXI, подекад(а)
— покупити, Институт за српски језик
САНУ, Београд 2019, стр. 800**

Као резултат рада дужег од једног века, 2019. године светлост дана је угледао 21. том Речника српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности.

Академик Стојан Новаковић указао је 1888. године у Посланици Српској краљевској академији на важност неговања српског језика и потребу израде речника, у којој је навео и конкретан план рада на њему у виду синтезе лексикографских и језичких знања тог времена. Потом, 1893. године пише Предлог да се отпочне са прикупљањем грађе у ком износи методологију за формирање корпуса, као и то да за његову израду треба да буде задужен Лексикографски одсек на Академији, који је исте године и основан. Тако с почетка 20. века почиње и обимније сакупљање речничке грађе.

Прва огледна свеска *Српски речник књижевнога и народнога језика* приређена је и издата 1913. године, а друга *Речник српскога књижевног и народног језика, ојлед I* је припремана у годинама Другог светског рата, а издата је након његовог завршетка, под руководством Радосава Бошковића. У међувремену, грађа је допуњена примерима из књижевних дела и часописа, припремљене су нове збирке речи из народних говора. Након заврштека рата, 1947. основан је Институт за српски језик у оквиру Академије, којим је руководио Александар Белић. Шест година након тога, 1953. године, изашла је наредна огледа свеска, а 1959. објављен је први том речника под називом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, под којим се објављује и данас. Од првог до последњег тома који је изашао, концепција самог речника је иста, као и методологија која се примењује, а која је јасна и развијана за све фазе рада на речнику, од одабира грађе, одређивања значења, распореда, до стилске и граматичке обраде.

Речник обухвата грађу из књижевног и народног језика са читавог простора штокавског наречја од Вуковог до садашњег времена. Међу њима су и одреднице ексцерпираних из дела од Вука и Доситеја, нађене између осталог и у писаним речима Павла Соларића, Јована Рајића,

Милована Видаковића, Николаја Велимировића, Милоша Црњанског, па све до данашњих писаца. Уз књижевна, извор су и стручна дела, енциклопедије, штампа, други речници, али и народни говор последња два века. Последње допуњавање грађе било је 2000. године. Према процени, грађа садржи десет милиона листића са исписаним одредницама и примерима њихове употребе.

У овом XXI тому, на ком је радио тим аутора Института за српски језик САНУ, на 800 страна двостубачног текста нашло се више од 7.600 обрађених лексема које почињу словом п, од *поідекаг(а)* до *покуйиши*, међу којима су се нашле и одреднице попут *подножно*, *позаманшерија*, *појдје*, *поіраваши*, *покиљаниши се*, *покрмачиши*, *подражица*, за које су дата бројна значења, подзначења и изрази у којима се јављају. Обрада лексике са иницијалним п започета је у 19. тому, а процењује се да ће их бити најмање пет и то је слово које ће заузети највећи број томова, јер је највећи број ексцерпираних листића, а исписано их је близу милион, као и одредница, управо на ово слово. Рачунајући 21. речнички том, до сада је обрађено близу 250.000 одредница, што се сматра половином укупног броја речи које ће Речник донети када буде завршен. Са бројем од пола милиона одредница, колико се процењује да ће имати, он ће бити највећи тезаурусни речник у словенској лексикографији.

Нулти табак даје списак чланова лексикографског тима који су учествовали у изради ове књиге, податке о учешћу односно у којој су фази и на којој секцији чланови радили, као и Допуну скраћеница и допуну техничких скраћеница објављених у XX књизи Речника.

Рукопис је израђен у оквиру пројекта *Линівиситичка исшраживања савременој српској књижевној језика и израда Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* у Институту за српски језик САНУ, а усвајан је у два наврата. Први део рукописа овог тома, од речи *поідекаг(а)* до речи *поіломазан*, усвојен је 2017. године, а други део, од *поілошиши* до *покуйиши*, усвојен је 2019. године, оба на скупу Одељења језика и књижевности САНУ на основу рецензија проф. др Даринке Гортан Премк, проф. др Милорада Дешића и академика Милосава Тешића.

Самим прелиставањем може се запазити да су тумачења речи разграната и да се бележе значењске нијансе, а уз само идентификовање семантике и раздвајање фигуративних значења дају се и бројни лингвистички подаци који на страницама Речника уз реч чине и кратку научну студију о њој. Након одреднице наведени су граматички и семантички подаци. Сама одредница даје се у књижевном фонолошком и морфолошком облику, са подацима о акценту у књижевном језику, као и о његовој промени у парадигми, а иза ње се налази податак о граматичкој категорији. Семантички део дефиниције претежно се састоји од дескриптивног дела и синонима, уколико га одредница има. Када је потребно наводи се етимологија, као и стилски и функционални квалификатори.

Иза дефиниције следе бројни примери којима се потврђује употреба речи и неког њеног значења, који су наведени хронолошки.

Највећи број одредница чини стандардна, немаркирана лексика. Поред општепознатих речи (*ѿодвала*, *ѿоїледати*, *ѿоїуреност*, *ѿоїлед*, *ѿојефшињење*, *ѿокрајина*), фреквентне су и оне уз које наведени квалификатори, на основу употребе, сугеришу о територијалној и временској раслојености.

Уз велики број лексема у 21. тому нашли су се управо квалификатори који говоре о њиховом регионалном, односно покрајинском карактеру. *Подведрица*, *ѿодноја*, *ѿојишељ*, *ѿокесати се*, *ѿокваренуша* неке су од њих. Уз овај територијални, чест је и временски квалификатор застарелост који се јавља уз речи попут *ѿојаћаваѿи*, *ѿодруј*, у значењу поуздан, сигуран, затим *ѿодес*, док је рецимо код одреднице *ѿодуѿирач* овако квалификовано њено четврто значење — онај који помаже нешто, онај који служи као ослонац нечему. Постоје лексеме које се карактеришу и као застареле и као покрајинске, такве су на пример *ѿодвишиѿиѿи* и *ѿозовак*.

Уз то, одређени број речи које су нестале из активног језика јер су ствари или појаве које су означавале ишчезле из употребе маркиране су као историзми (*ѿодвазал*). Наведене категорије чине веома занимљив језички слој којим се читалац упознаје са различитим стварима, особинама и приликама које су специфичне или се спречилено именују на некој територији или у минулом времену. Овај том доноси нам и речи које су биле актуелне у предстандардним фазама развоја књижевног језика, старословенској, рускословенској, славеносрпској, а које су означене као старокњижевне (сткњ.) — *ѿожалованије*, *ѿозиваније* и сличне речи. Маркиране су и оне из различитих терминолошких области: *Подсусѿав* (лингв.), *ѿожа* (поморорски), *ѿозадница* (вој.), *ѿодлишњак* (бот.), *ѿозлајка* (зоол.), *ѿоземљак* (агр.), *ѿодјрлац* (анат.)

Ишчитавајући странице овог речника, поред значења и подзначења, читалац се може упознати и са тим из ког језика долазе речи страног порекла, а инкорпориране су у систем српског језика. *Покер* је тако, наводи се, реч из енглеског језика, *ѿокенес*, *ѿокенѿорѿи*, поред које су написане и одреднице варварски и застарело, и *ѿодлиферанѿи* су речи које потичу из немачког језика.

Оно са чим се још можемо упознати на страницама 21. тома јесте ономастичка грађа. На њима су се тако нашла бројна презимена (*Подерковић*, *Поїлић*, *Покришењик*, *Подрујачев*, *Подрујовић*), имена (*Познана*, *Покрајац*, реч која поред имена може да означава и нечије презиме, али уместо тога да само означава, она може имати и значење када је употребљена да опише или маркира некога ко живи у периферном или забаченом крају), топоними (*Пожаревац*, *Покрајводина*).

Неке лексеме су и стилски маркиране, попут *ѿодераниѿине*, за коју се наводи да се употребљава фигуративно, *ѿоземљарка* фигуративно, *ѿокварениѿина* и *ѿодмиѿуша* погрдно, *ѿокрајиница* као деминутив од *ѿокрајина*.

Уз то, речник обилује речима из народног говора (*ѿодрӯї* — муж) или изразима као што су: *лонац нашао ѿоклоѿац*, који се наводи као један од примера у речничком чланку где је обрађена лексема *ѿоклоѿац*, или *ѿокровов*, где је објашњено да се употребљава искључиво у изразу *седмица/недеља уочи Боѿородичиноѿ ѿокрова*.

Уз бројна друга сазнања до којих долазимо на страницама 21. тома Речника САНУ, он нам говори и да су у српском језику од 19. века у употреби женске помина *agentis*, тамо где је то природно и где за њима има потребе – *ѿоѿлаварица*, *ѿоѿлавар*, са значењем женска особа поглавар, *ѿодучиѿељица*, *ѿодучиѿељка*, неке су од њих.

Иако је ово дескриптивни речник народног и књижевног језика, начин на који је конципиран носи и елементе нормативности. Упућивачке дефиниције, као и навођење бројиних квалификатора (покрајинско, дијалекатско, неправилно), којима се даје се и одговор о томе какав је став књижевнојезичке норме према анализираној одредници.

Често је у речничким чланцима решен неки језички проблем, па је, уз све претходно наведено, јасно да Речник САНУ представља важан извор информација језичким стручњацима, лекторима, коректорима, професорима, али и свим говорницима нашег језика.

Из свега реченог може се закључити да 21. том Речника САНУ, као део највећег пројекта српске културе, представља и чува немерљиво језичко и културно богатство, као и да је за читаоце вишеструко користан, јер уз сама значења и значењске нијансе које објашњава прецизно и уз обиље примера, даје и податке о нормативној, стилској и употребној вредности лексема.

Тања Ђулафић

Петар Вучковић, *О ЕВОЛУЦИЈИ ЈЕЗИКА* Београд: Свет књиге, 2020, 172 стр.

Монографија Петра Вучковића *О еволуцији језика* доноси преглед сазнања о пореклу и еволуцији језика, аспекту који се проучава у савременој лингвистици, а који је потребан како би се боље разумео целокупан феномен језика. Књига садржи увод и девет поглавља: *Прачовек и ѿрајезик*, *Мозак и ѿговорни аѿараѿи*, *Насѿанак и развој језичке сѿособностѿи*, *Порекло значења*, *Порекло речи*, *Порекло ѿрамаѿице*, *Биологија и развој језика*, *Кулѿура и развој језика* и *Чомски и развој језика*.

Увод књиге преноси мишљење Ноама Чомског да за порекло и еволуцију језика не постоји одговор, али и делове прописа Париског